สถานภาพทางพระวินัยของพระเทวทัต: กรณีบงการฆ่าพระเจ้าพิมพิสาร

Devadatta Bhikkhu's Disciplinary Status: King Bimbisāra's Murder Inquiry

พระมหาขนบ สหายปญฺโญ[1]
Phramha Khanob Sahayapanyo[๑]
พระมหาสราวุธ ญาณโสภโณ[2]
Phramahasarawut Yanasophano[๒]
สิริพร ครองชีพ[3]
Mrss.Siriporn Krongcheep[๔]
พระจาตุรงค์ อาจารสุโภ[4]
PhraJaturong Ajarasupho[๔]

บทคัดย่อ

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สถานภาพทางพระวินัยของพระเทวทัต กรณีบงการฆ่าพระเจ้าพิมพิสาร ผลการวิเคราะห์พบว่า จากการที่พระเทวทัตวางแผนให้พระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารเพื่อจะได้ขึ้นครองราชสมบัติ ส่วนตนเองวางแผนฆ่าพระพุทธเจ้าเพื่อจะได้ปกครองคณะสงฆ์ จนนำไปสู่การก่อสังฆเภท แต่หลังจากที่พระเทวทัตก่อสังฆเภทแล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงรับรองว่าพระเทวทัตยังดำรงสถานะทางพระวินัยเป็นภิกษุปกติอยู่เช่นเดิม อีกทั้งการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพิมพิสาร คัมภีร์ชั้นอรรถกถาก็ยังกล่าวว่า พระเทวทัตมิได้ต้องอาบัติปาราชิกแต่ประการใด ด้วยเหตุผลว่าคำสั่งที่ระบุวิธีการฆ่าอย่างหนึ่ง แต่ผู้รับคำสั่งกลับปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น สถานะทางพระวินัยของพระเทวทัตจึงต้องเพียงอาบัติทุกกฎเท่านั้น

คำสำคัญ: สถานภาพทางพระวินัย, พระเทวทัต, พระเจ้าพิมพิสาร

---

[1] Faculty of Religion and Philosophy of Mahamakut Buddhist University. E-mail: Khanob@khe.mbu.ac.th
[2] Faculty of Religion and Philosophy of Mahamakut Buddhist University
[3] Faculty of Religion and Philosophy of Mahamakut Buddhist University
[4] Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The purpose of this article is to critically assess Devadatta Bhikkhu's disciplinary documents: King Bimbisāra's murder inquiry. The study' results demonstrated Devadatta Bhikkhu had arranged for King Ajasattru to murder King Bimbisāra in order to obtain the throne. He personally aimed to kill the Lord of Buddha to establish monastic rule over the saṅgha. However, once Devadatta ordained the monks the Lord of Buddha also attested to Devadatta Bhikkhu's continued standing as a monk within the discipline. further contributing to King Bimbisāra's demise the commentary texts also indicated Devadatta Bhikkhu did not commit the gravest transgression of the rules - the major offences- (Pārāchik) because the order called for one way of murdering, but the person who received it used a different one. Therefore, Devadatta Bhikkhu's disciplinary status must just be a minor ecclesiastical offense (Dukkaṭa).

Keywords: Disciplinary status, Devadatta Bhikkhu, King Bimbisāra

บทนำ

พระเทวทัตเป็นภิกษุรูปหนึ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญในเชิงลบ ก่อความวุ่นวายจนถูกตราหน้าเป็นผู้ก่อสังฆเภท ในความเป็นจริงแล้วมีภิกษุจำนวนมากมายที่ประพฤติไม่เหมาะสมจนเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องบัญญัติสิกขาบท แต่ความประพฤติไม่เหมาะสมเหล่านั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดทำให้สงฆ์ต้องแตกความสามัคคีอย่างเช่นกรณีของพระเทวทัต มีเพียงพระเทวทัตรูปเดียวเท่านั้นที่คิดการใหญ่วางแผนที่จะปกครองสังฆมณฑลแทนพระพุทธเจ้า หากจะมองในมุมกลับกัน ก็อาจมองได้ว่าพระเทวทัตคือภิกษุหัวก้าวหน้าในสมัยนั้นที่มีแนวคิดว่าศาสดาสามารถก้าวลงจากตำแหน่งได้เมื่อถึงเวลาอันควร และคนใหม่สามารถก้าวขึ้นปกครองบริหารคณะสงฆ์ได้ แต่วิธีการของพระเทวทัตถูกมองว่าไม่เหมาะสมในสายตาของพระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ จนถูกจารึกในประวัติศาสตร์ว่าเป็นผู้ก่อสังฆเภทในที่สุด เรื่องราวของพระเทวทัตถูกบันทึกอยู่ในพระวินัยปิฎก จุลวรรค สังฆเภทกขันธกะ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นขณะพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน

พระเทวทัตออกบวชพร้อมด้วยเจ้าชายศากยะอีก ๕[5] พระองค์ ต่อมาพระเทวทัตเกิดความมักใหญ่ใฝ่สูง ถูกลาภสักการะครอบงำ คิดจะปกครองคณะสงฆ์แทนพระพุทธเจ้า จึงได้คบคิดกับอชาตศัตรูกุมาร โอรส

[5] ภัททิยะ อนุรุทธะ อานนท์ ภัคคุ กิมพิละ รวมทั้งเทวทัตด้วยเป็น ๖

ของพระเจ้าพิมพิสาร ผู้ยังเป็นยุพราช ผู้มีนิสัยมุทะลุมักใหญ่ใฝ่สูง ยังไม่รู้จักคุณและโทษของใครๆ และที่สำคัญอชาตศัตรูกุมารยังเป็นกษัตริย์หนุ่มมีอนาคตไกล ซึ่งต่างจากพระเจ้าพิมพิสารผู้มีพระชนมายุมากแล้ว และตนเองสามารถอาศัยยุพราชกุมารพระองค์นั้นเป็นฐานขึ้นสู่อำนาจได้ ต่อมาจึงวางแผนให้อชาตสัตตุกุมารวางแผนปลงพระชนม์พระราชบิดา แล้วขึ้นครองราชบัลลังก์เสียเอง จิตวิทยาในการใช้เหตุผลของพระเทวทัตเพื่อโน้มน้าวจิตใจของอชาตสัตตุกุมารนับว่าน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง พระเทวทัตกล่าวว่า

> “ดูก่อนพระกุมาร เมื่อก่อนนั้นมนุษย์มีอายุยืน แต่บัดนี้กลับมีอายุน้อย เป็นไปได้ที่พระองค์จะสิ้นพระชนม์ในขณะที่ยังทรงพระเยาว์ อย่ากระนั้นเลย พระองค์จงทรงปลงพระชนม์พระบิดา แล้วเป็นพระราชาเสียเอง ส่วนเราก็จักปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า แล้วเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง”
>
> (วิ.จุล.(ไทย) ๙/๓๖๖/๒๘๓)

ความหมายของพระเทวทัตก็คือว่า จะมั่นใจได้อย่างไรว่าคนอายุมากจะตายก่อนคนอายุน้อย และก็เป็นไปได้ที่ลูกจะตายก่อนพ่อ เพราะฉะนั้นเพื่อความไม่ประมาท พระองค์จะต้องรีบฉกฉวยโอกาส ในขณะที่โอกาสยังอำนวยอยู่นี้ ภายหลังอชาตสัตตุกุมารก็ทำการนี้ได้สำเร็จ และได้ขึ้นครองราชย์หลังจากพระบิดาของพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว หากจะมองแผนการของพระเทวทัตตั้งแต่ต้นจนถึงบัดนี้ ก็จะเห็นได้ว่าพระเทวทัตมิได้ดำเนินการไปโดยมิได้มีการวางแผนอย่างระเป็นระบบ แต่ในทางกลับกันแผนการของพระเทวทัตดำเนินไปอย่างค่อนข้างเป็นระบบ จนเห็นได้ถึงความลึกซึ้งที่มากกว่าการก่อการสังฆเภท นั่นคือ เป็นแผนการที่ดำเนินเคียงคู่ไปกับอำนาจทางการเมืองของอชาตสัตตุกุมารอย่างแยกกันไม่ออก ซึ่งหากจะกล่าวตามภาษาปัจจุบันแล้วคือ เป็นแผนการในการยึดครองศาสนจักรพร้อมกับอาณาจักรนั่นเอง (วรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2555: 354) เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ถูกนำไปสู่คำถามถึงสถานทางพระวินัยของพระเทวทัต

ปูมหลัง: การขึ้นสู่อำนาจของอชาตศัตรู

แม้พระเทวทัตจะถูกต่อต้านจากพระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ก็ตาม แต่พระเทวทัตก็ยังไม่ยุติการเคลื่อนไหวอยู่เพียงแค่นั้น จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวของพระเทวทัตเป็นไปในทางที่รุนแรงยิ่งขึ้น ดังที่กล่าวแล้วในข้างต้นว่า ครั้งหนึ่งเมื่อสบโอกาสพระเทวทัตได้เข้าไปเฝ้าอชาตศัตรูกุมารถึงที่ประทับ แล้วใช้คำพูดโน้มน้าวว่า เมื่อก่อนนั้นมนุษย์มีอายุยืน แต่บัดนี้กลับมีอายุสั้นและเป็นไปได้ที่อชาตศัตรูจะสิ้นพระชนม์ในขณะที่ยังเป็นกุมาร จะมั่นใจได้อย่างไรว่า พ่อจะตายก่อนลูก การจะรอให้พระบิดาสิ้นพระชนม์แล้วค่อยเสด็จขึ้นครองราชย์ อาจจะสายเกินไป คำพูดนี้ทำให้อชาตศรัตรูกุมารผู้มีนิสัยมักใหญ่ใฝ่สูงอยู่แล้วได้คิด แล้วดำเนินการภารกิจของตนต่อไป ฉะนั้น การดำเนินการของพระเทวทัตจึงแยกบทบาทของตนออกเป็นสองทาง ทางหนึ่งพระเทวทัตจะหาทางทำลายพระพุทธเจ้าแล้วแย่งชิงเอาศาสนจักรของพระพุทธองค์มาเป็นของตน อีกทางหนึ่ง

อชาตศัตรูจะหาทางทำลายพระเจ้าพิมพิสารพระบิดาของตน แล้วก้าวขึ้นเป็นกษัตริย์แทนที่ (วรศักดิ์ มหัทธโนบล, ๒๕๕๕: ๓๕๖)

วิธีการลอบปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารของอชาตศัตรูกุมาร ซึ่งดูแล้วไม่ค่อยจะแนบเนียนนัก ประกอบกับยังทรงพระเยาว์ กิริยาอาการต่างๆ ของอชาตศัตรูจึงส่อให้เป็นพิรุธจนถูกเจ้าหน้าที่ผู้เฝ้าประตูพระราชวังจับได้ ในพระวินัยปิฎก จูฬวรรคกล่าวไว้ว่า ครั้งนั้นอชาตศัตรูกุมารได้เหน็บกริชแนบไว้ที่พระเพลา แล้วเสด็จเข้าไปในพระราชวังในตอนกลางวันอย่างเร่งรีบ พวกอำมาตย์ผู้เฝ้าประตูพระราชวังเห็นพระกุมารมีอาการเป็นพิรุธน่าสงสัย จึงจับตัวไว้แล้วตรวจค้นพระองค์ พบกริชซึ่งเหน็บอยู่ที่พระเพลา เมื่อสอบถามแล้วได้ความว่าประสงค์จะปลงพระชนม์พระบิดา รวมทั้งได้ทราบว่าผู้บงการอยู่เบื้องหลังคือใคร ต่อมาพระเจ้าพิมพิสารเมื่อได้ทราบความประสงค์ของอชาตศัตรูกุมารแล้ว พระองค์ก็ทรงสละราชสมบัติให้แก่อชาตศัตรูกุมารในทันที (วิ.จุล.(ไทย) ๙/๓๖๖/๒๘๕) แผนการของอชาตศัตรูกุมารนับว่าประสบความสำเร็จอย่างเกินคาดหมาย ต่อมาพระเทวทัตแนะนำพระเจ้าอชาตศัตรูหาอุบายปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารเสีย เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะถูกแย่งราชสมบัติกลับคืน และมั่นใจได้ว่าราชสมบัติจะตกเป็นของพระเจ้าอชาตศัตรูอย่างแท้จริง ซึ่งวิธีการที่พระเทวทัตแนะนำคือให้อดอาหารตาย ไม่นานพระเจ้าพิมพิสารก็สิ้นพระชนม์อยู่ในสถานที่คุมขัง ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า พระเจ้าอชาตศัตรูได้กระทำปิตุฆาตอันนับได้ว่าเป็นอนันตริยกรรม อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

การที่พระเทวทัตเข้าไปมีส่วนร่วมในการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งแคว้นมคธ โดยความเข้าใจของคนทั่วไปมองว่าพระเทวทัตต้องอาบัติปาราชิกตามนัยแห่งตติยปาราชิก แต่เหตุไฉนในตอนที่กล่าวถึงการทำสังฆเภทของพระเทวทัต พระพุทธเจ้ากลับตรัสว่าผู้ที่จะทำสังฆเภทได้ต้องเป็นปกตัตตภิกษุ (คือภิกษุปกติโดยทั่วไป) โดยความหมายก็คือว่า เหตุการณ์ก่อนหน้านี้ไม่ส่งผลกระทบต่อสถานภาพทางพระวินัยของพระท่านเลยหรือ ในเมื่อตนเองมีส่วนร่วมในการฆ่าผู้อื่น จะเรียกว่ายังคงเป็นปกตัตตภิกษุได้อย่างไร ประเด็นนี้จะได้วิเคราะห์ในตอนต่อไป

ประเด็นวิเคราะห์สังฆเภท

ในประเด็นที่ ๑ นี้ถ้าดูข้อตามความที่ปรากฏก็จะไม่สามารถตีความได้ว่าอะไรเป็นอะไร แต่ถ้าไปดูในอรรถกถาแล้วก็จะปรากฏคำอธิบายชัดเจนว่าภิกษุ ๑ รูป ๒ รูป และ รูปที่ ๔ หมายถึงภิกษุเช่นไร ภิกษุ ๑ รูป หมายถึงภิกษุผู้เป็นธรรมวาที ภิกษุอีก ๒ รูป หมายถึงภิกษุที่เป็นอธรรมวาที ส่วนรูปที่ ๔ ก็เป็นอธรรมวาทีเช่นกัน ในกรณีเช่นนี้ ถ้าสมติว่าในวัดหนึ่งมีภิกษุอยู่ด้วยกัน ๔ รูป หากเกิดมีการแตกแยกกันขึ้น โดยแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นธรรมวาทีมีเพียงรูปเดียว อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นอธรรมวาทีมี ๒ รูป หากรูปที่ ๔ ซึ่งก็เป็นอธรรมวาทีเช่นเดียวกันประกาศให้จับสลากว่านี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นสัตถุศาสน์ พวกท่านจงจับ

สลากนี้ จงชอบใจสลากนี้ แน่นอนว่าเมื่อประกาศออกไปอย่างนี้แล้ว ผู้ที่จับสลากคือผู้ที่อยู่ฝ่ายเดียวกันกับตน ซึ่งมีจำนวนมากกว่า ถ้าเกิดเหตุการณ์ในทำนองนี้ขึ้น ก็สามารถตัดสินได้ว่าเป็นสังฆราชี แต่ไม่ถึงกับเป็นสังฆเภท

ข้อที่ ๒ ธรรมวาทีมี ๒ รูป อธรรมวาทีมี ๒ รูป อธรรมวาทีรูปที่ ๓ ประกาศให้จับสลาก, ข้อที่ ๓ ธรรมวาทีมี ๒ รูป อธรรมวาที มี ๓ รูป อธรรมวาทีรูปที่ ๖ ประกาศให้จับสลาก, ข้อที่ ๔ ธรรมวาทีมี ๓ รูป อธรรมวาทีก็มี ๓ รูป อธรรมวาทีรูปที่ ๗ ประกาศให้จับสลาก, ข้อที่ ๕ ธรรมวาที ๓ รูป อธรรมวาที ๔ รูป อธรรมวาทีรูปที่ ๘ ประกาศให้จับสลาก ในกรณีเช่นนี้สามารถตัดสินได้ว่าเป็นแค่สังฆราชี ไม่เป็นสังฆเภท

ข้อที่ ๖ ธรรมวาทีมี ๔ รูป อธรรมวาทีมี ๔ รูป อธรรมวาทีรูปที่ ๙ ประกาศให้จับสลาก,ข้อที่ ๗ ทั้ง ๒ ฝ่าย มีจำนวน ๙ รูป หรือ ๙ รูปขึ้นไป ในกรณีเช่นนี้เป็นทั้งสังฆราชีและสังฆเภท

การที่จะตัดสินลงไปว่าเป็นความแตกแยกนั้นเป็นทั้ง “สังฆราชี” คือ เป็นแค่ความร้าวรานแห่งสงฆ์อย่างเพียงอย่างเดียว มีข้อสังเกตว่า ภิกษุที่แยกกันเป็น ๒ ฝ่าย (ธรรมวาที อธรรมวาที)นั้น หากทั้ง ๒ ฝ่ายมีจำนวนน้อยหรือมากกว่ากัน แต่ยังไม่ครบจำนวนเป็นสงฆ์ ในกรณีนี้จัดว่าเป็นเพียงสังฆราชี ไม่จัดเป็นสังฆเภท ส่วนการจะตัดสินว่าความแตกแยกนั้นจัดเป็นทั้ง “สังฆราชี” และเป็นทั้ง “สังฆเภท” คือเป็นความแตกแห่งสงฆ์ด้วย มีข้อสังเกตว่าหากภิกษุทั้ง ๒ ฝ่าย มีจำนวนเป็น “สังฆะ” ตามที่พระวินัยกำหนด คือ มีจำนวนฝ่ายละ ๔ รูปขึ้นไป อย่างในข้อที่ ๖ กรณีนี้จัดเป็นทั้งสังฆราชี และสังฆเภท ส่วนในข้อที่ ๕ ถึงแม้ว่าฝ่ายอธรรมวาทีจะมีถึง ๔ รูป แต่ก็ยังไม่จัดว่าเป็นสังฆเภท ทั้งนี้เพราะฝ่ายธรรมวาทีมีเพียงแค่ ๓ รูปเท่านั้น ส่วนภิกษุจำนวน ๙ รูป หรือ ๙ รูปขึ้นไป จัดเป็นทั้ง สังฆราชีและสังฆเภท แต่อย่างไรก็แล้วถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายยังไม่แยกทำสังฆกรรมกันต่างหากก็ยังเป็นสังฆราชีอยู่ แต่ถ้าแยกทำสังฆกรรมต่างหากกันชัดเจนแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นสังฆเภท

ในประเด็นเกี่ยวกับสังฆราชี และ สังฆเภทนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ให้อธิบายว่า ฝ่ายเหล่านั้นยังไม่แยกทำอุโบสถปวารณาและสังฆกรรมต่างเพียงใด ยังจัดเป็นเพียงสังฆราชีความร้าวรานแห่งสงฆ์เพียงนั้น ตั้งแต่แยกทำอุโบสถปวารณาและสังฆกรรมต่างแล้ว จัดเป็นสังฆเภท ความแตกแห่งสงฆ์ บาลีสังฆเภทกะกล่าวว่า ภิกษุ ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งๆ มีจำนวนไม่ถึง ๔ รูป หรือฝ่ายหนึ่งถึง อีกฝ่ายหนึ่งหย่อน เพิ่มจำนวนผู้ประกาศให้จับสลากลงคะแนนมติอีกรูปหนึ่ง เท่านี้เป็นเพียงสังฆราชี ไม่ถึงสังฆเภท ต่อมีจำนวนถึง ๔ รูปทั้ง ๒ ฝ่าย รูปที่ ๙ ประกาศจึงเป็นสังฆเภท อธิบายว่า ๒ ฝ่าย ต่างมีจำนวนไม่ครบคณะสงฆ์ ต่างทำอุโบสถสังฆปวารณาและสังฆกรรมไม่ได้ หรือฝ่ายหนึ่งมีจำนวนครบ ย่อมทำได้แต่ฝ่ายเดียว ยังไม่เป็นอันแยกกันทำ จึงเป็นแต่สังฆราชี ต่อมีจำนวนครบคณะสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ต่างจึงแยกกันทำอุโบสถสังฆปวารณาและสังฆกรรมได้ จึงเป็นสังฆเภท ในทีสุดท่านก็อนุมัติว่า สงฆ์จักเป็นอันแตกกันแล้ว ด้วยทำอุโบสถปวารณาและสังฆกรรมแยกกัน (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรส, 2555: 200)

เพราะฉะนั้นตามแนวอธิบายข้างต้นนี้สรุปได้ว่าสังฆราชีนั้น กำหนดที่ภิกษุผู้ก่อความแตกร้าวยังไม่แยกทำสังฆกรรมกันต่างหาก ส่วนสังฆเภทนั้นกำหนดกันที่ภิกษุผู้ก่อความแตกร้าวแยกกันทำสังฆกรรมต่างหากอย่างชัดเจน

ในตอนสุดท้ายพระพุทธเจ้าทรงแสดงบุคคลที่ไม่สามารถทำลายสงฆ์ได้ บุคคลเหล่านั้นคือ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา บุคคลเหล่านี้ไม่สามารถทำลายสงฆ์ได้ ได้แต่พยายามเท่านั้น เหตุผลที่บุคคลเหล่านี้ไม่สามารถทำลายสงฆ์ได้ ก็เพราะว่าเป็นอนุปสัมบัน คนที่จะทำลายสงฆ์ได้ต้องเป็นอุปสัมบันด้วยกัน คือเป็นพระภิกษุผู้ปกติ พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า ปกตัตตภิกษุ มีสังวาส เสมอกัน และอยู่ในสีมา เสมอกันเท่านั้นจึงจะทำสังฆเภทได้ ส่วนภิกษุณี ถึงแม้จะจัดอยู่ในประเภทอุปสัมบันเช่นเดียวกันกับภิกษุ แต่ภิกษุณีก็ไม่สามารถทำสังฆเภทต่อภิกษุสงฆ์ได้ นอกจากจะทำสังฆเภทต่อภิกษุณีสงฆ์ด้วยกันเท่านั้น ในขณะเดียวกัน ภิกษุสงฆ์ก็ไม่สามารถทำสังฆเภทต่อภิกษุณีสงฆ์ ได้เพียงแค่ความพยายามเท่านั้น

กรณีการทำสังฆเภทของพระเทวทัตนั้น จะเห็นได้ว่าหลังจากที่ท่านได้ภิกษุวัชชีบุตรเป็นบริวารจำนวน ๕๐๐ รูปแล้ว ท่านได้เสนอมติ ๕ ประการต่อพระพุทธเจ้า ประกาศผ่านพระอานนท์ไปยังพระพุทธเจ้าว่าจะขอแยกทำสังฆกรรมต่างหากจากคณะสงฆ์โดยรวม หลังจากนั้นจึงนำภิกษุบริวารของตนให้จับสลากด้วยหลงเข้าใจผิดว่า สิ่งที่พระเทวทัตเสนอต่อพระพุทธเจ้า เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตถุศาสน์ จากนั้นจึงนำบริวารของตนไปตั้งคณะใหม่ที่คยาสีสประเทศ ถ้าพิจารณาตามหลัก ๗ ประการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้การกระทำของพระเทวทัตจัดเป็นสังฆเภท ไม่จัดเป็นสังฆราชี ทั้งนี้

ประการที่ ๑ เมื่อพิจารณาโดยจำนวนภิกษุ พระเทวทัตมีภิกษุบริวารเป็นจำนวนถึง ๕๐๐ รูป ซึ่งเกินกว่าจำนวน ๙ ทั้งมากมาย และภิกษุที่ยังเหลืออยู่กับพระพุทธเจ้าถึงแม้จะไม่ระบุจำนวนที่ชัดเจน แต่ก็มั่นใจได้ว่าคงไม่ต่ำกว่า ๙ รูปแน่นอน และภิกษุที่ยังเหลืออยู่นั้นก็ยังสามารถทำสังฆกรรมได้อยู่

ประการที่ ๒ เมื่อพิจารณาโดยหลักการของพระเทวทัต ท่านประกาศชัดเจนว่าจะขอแยกทำสังฆกรรมแยกต่างหากจากพระพุทธเจ้า และจากคณะสงฆ์

ประการที่ ๓ เมื่อพิจารณาโดยวิธีการของพระเทวทัต ท่านได้ประกาศให้ภิกษุบริวารของตนจับสลาก ถึงแม้ภิกษุเหล่าจะกระทำไปด้วยเข้าใจผิดก็ตาม

และประการที่ ๔ เมื่อพิจารณาโดยเป้าหมายของพระเทวทัต ท่านสามารถนำบริวารของตนไปตั้งคณะใหม่ได้สำเร็จ ถึงแม้ว่าจะเป็นช่วงระยะเวลาไม่นานนักก็ตาม แต่สังฆเภทไม่ได้ขึ้นอยู่กับระยะเวลา มุ่งการแยกหมู่ออกไปต่างหากเป็นหลัก เพราะฉะนั้นท่านพระเทวทัตจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ก่อการสังฆเภท ด้วยเหตุดังที่กล่าวมาแล้วนี้

ประเด็นวิเคราะห์ พระเทวทัตเป็นปกตัตตภิกษุหรือไม่

ในตอนท้ายแห่งพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายเกี่ยวกับกรณีสังฆราชี และสังฆเภทว่า “อุบาลี ปกตัตตภิกษุ ผู้มีสังวาสเสมอกัน[6] อยู่ในสมานสีมาย่อมทำลายสงฆ์ได้”(วิ.จุล (ไทย) ๙/๔๐๔/๓๑๑) ตามความหมายนี้ ย่อมแสดงว่าภิกษุผู้ปกติ มีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเสมอกันเท่านั้น จึงจะทำลายสงฆ์ได้ หรือกล่าวให้ชัดเจนว่า ภิกษุที่จะทำลายสงฆ์ให้แตกความสามัคคีได้ คือภิกษุที่อยู่ร่วมกันโดยปกติในสีมาเดียวกัน บุคคลอื่นนอกจากนี้ไม่สามารถทำลายสงฆ์ได้ อาจจะมีการตั้งคำถามว่า พระเทวทัตได้ชื่อว่าเป็นภิกษุปกติ (ปกตัตตภิกษุ) ได้อย่างไร ด้วยเหตุผล คือ

๑) พระเทวทัตได้สมคบกับอชาตศัตรูกุมารปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร ในกรณีนี้จึงเท่ากับพระเทวทัตมีส่วนร่วมในการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพิมพิสาร พระเทวทัตจึงน่าจะขาดจากความเป็นภิกษุตามนัยแห่งตติยปาราชิก และ

๒) พระเทวทัตกระทำโลหิตุปบาทต่อพระพุทธเจ้า ในกรณีนี้พระเทวทัตน่าจะได้ชื่อว่าเป็นอภัพบุคคล และอภัพบุคคลจะได้ชื่อว่าเป็นปกติภิกษุได้อย่างไร

ต่อประเด็นข้อสังสัยนี้ จะได้วิเคราะห์ในแง่มุมสถานภาพทางพระวินัยของพระเทวทัต ดังต่อไปนี้

(๑) กรณีสมคบกับอชาตศัตรูกุมารปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร

ในแง่มุมสถานภาพทางพระวินัยของพระเทวทัต ในอรรถกถาตติยปาราชิก พระพุทธโฆสาจารย์ได้อธิบายว่า การให้ฆ่าพระราชา ชื่อว่ายังไม่มีเพราะคำสั่งบังคับคลาดเคลื่อนเสียก่อน (วิ.จุล.อ.(ไทย) ๙/๓๒๖) ดังนั้น เมื่อการฆ่าไม่สำเร็จ พระเทวทัตก็ยังได้ชื่อว่าเป็นภิกษุปกติ เพราะเหตุไรอรรถกถาจึงอธิบายอย่างนี้ ซึ่งถ้าหากจะย้อนไปดูคำสั่งของพระเทวทัต เมื่อครั้งที่สั่งอชาตศัตรูกุมารให้ปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารว่า “... พระกุมาร ถ้าอย่างนั้นพระองค์จงปลงพระชนม์พระบิดา แล้วเป็นพระราชาเถิด เราจักฆ่าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเป็นพระพุทธเจ้า”(วิ.จุล.(ไทย) ๙/๓๓๖/๒๘๓)

ตามคำสั่งนี้จะเห็นได้ว่าพระเทวทัตสั่งให้ผู้ทำคือ อชาตศัตรูในขณะที่อชาตศัตรูยังเป็นพระกุมาร โดยเฉพาะในคำสั่ง พระเทวทัตระบุผู้ทำชัดเจนว่า “กุมาร” พูดง่ายๆว่า สั่งพระกุมาร ไม่ใช่สั่งพระราชา อรรถกถาจึงอธิบายว่า คำสั่งของพระเทวทัตชื่อว่าคลาดเคลื่อน โดยให้เหตุผลว่า อชาตศัตรู ฆ่าพระบิดาได้สำเร็จในขณะที่พระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นพระราชาแห่งแคว้นมคธแล้ว จึงเท่ากับว่าพระองค์ฆ่าพระบิดาสำเร็จในขณะที่ขึ้นครองราชย์แล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อคำสั่งคลาดเคลื่อนอย่างนี้ พระเทวทัตในฐานะผู้บงการจึงรอดพ้น

[6] สมานสังวาส (มีสังวาสเสมอกัน) หมายถึง มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกัน ผู้ร่วมสังวาส หมายถึงภิกษุสงฆ์ผู้สามัคคีร่วมอุโบสถสังฆกรรมกัน(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (๒๕๕๑) พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒. บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้งแมส โปรดักส์ จำกัด.หน้า ๔๐๒.)

จากความผิดฐานร่วมกันฆ่าคนตาย เมื่อไม่ตกเป็นผู้ร้ายฐานร่วมกันฆ่าคนตาย พระเทวทัตก็ยังได้ชื่อว่าเป็น “ปกติภิกษุ” กรณีการออกคำสั่งให้ฆ่า แต่ไม่สำเร็จ จึงปรับอาบัติได้เพียงทุกกฎเท่านั้น อีกประการหนึ่งในคำสั่งฆ่าพระเจ้าพิมพิสาร พระเทวทัตระบุชัดเจนว่าฆ่าด้วยการให้อดอาหาร แต่การกลับกลายเป็นว่าพระองค์ได้สิ้นพระชนม์ด้วยสาเหตุอย่างอื่น ดังนั้น กรณีนี้สถานทางพระวินัยของพระเทวทัตก็ยังเป็นปกตัตตภิกษุอยู่เช่นเดิม

(๒) กรณีถูกกล่าวหาว่าเป็นอภัพบุคคล

จากเหตุการณ์ช่วงหนึ่งที่พระเทวทัตกลิ้งศิลาเพื่อหวังปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า สะเก็ดกระเด็นจากศิลานั้นโดนพระบาทเป็นให้เหตุให้พระโลหิตห้อ (ช้ำเลือด) ส่งผลให้ถูกกล่าวหาว่าเป็นอภัพบุคคล และนำไปสู่ข้อสงสัยว่า อภัพบุคคล จะเป็นปกตัตตภิกษุได้อย่างไร ต่อข้อสงสัยนี้ในอรรถกถาได้กล่าวว่า ความเป็นอภัพบุคคล ซึ่งมีโลหิตุปบาทเป็นปัจจัย พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสแล้ว เพราะโลหิตุปบาทอันพระเทวทัตเพิ่งกระทำ (วิ.จุล.อ.(ไทย) ๒/๓๒๖) ความหมายก็คือว่า พระเทวทัตจะกระทำโลหิตุปบาทก็จริงอยู่ แต่ผู้การกระทำนั้นไม่จัดเป็นอภัพบุคคล ด้วยเหตุผลว่าพระเทวทัตเป็นเป็นผู้ก่อโลกหิตุปบาทขึ้นเป็นคนแรก ผู้ก่อความผิดขึ้นเป็นคนแรกเรียกว่าอาทิกัมมิกะ อาทิกัมมิกะไม่มีความผิดในทางพระวินัย แต่หากจะมีผู้กระทำโลหิตุปบาทขึ้นมาอีกหลังจากนั้น บุคคลนั้นจึงถูกเรียกว่าอภัพบุคคล อีกประการหนึ่งผู้ที่จะกล่าวหาพระเทวทัตว่าเป็นอภัพบุคคลก็มีแต่พระพุทธเจ้าเท่านั้น บุคคลอื่นไม่สามารถกล่าวได้ ดังปรากฏข้อความว่า อันข้อที่พระเทวทัตนั้นเป็นอภัพบุคคล เว้นคำของพระผู้มีพระภาคเจ้าเสียแล้ว ใคร ๆ ไม่อาจจะยกขึ้นได้ (วิ.จุล.อ.(ไทย) ๒/๓๒๖) จากข้อความนี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่าข้อกล่าวหาว่าพระเทวทัตเป็นอภัพบุคคลเพราะกระทำโลหิตุปบาท เกิดจากคำพูดของบุคคลอื่นที่พูดออกมาด้วยความรู้สึกว่าควรจะเป็นเช่นนั้น มิใช่พระดำรัสของพระพุทธเจ้าโดยตรง ดังนั้น กรณีนี้สถานทางพระวินัยของพระเทวทัตก็ยังเป็นปกตัตตภิกษุอยู่เช่นเดิม

อนึ่ง มีประเด็นอันควรพิจารณาอันสืบมาเนื่องมาแต่การกล่าวว่า พระเทวทัตเป็นปกตัตตภิกษุหรือไม่ (เพราะปกตัตตภิกษุเท่านั้นจึงจะทำลายสงฆ์ได้) กรณีที่สมคบกับอชาตศัตรูกุมาร วางแผนปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารดังกล่าวแล้วข้างต้น ซึ่งในอรรถกาได้อธิบายว่า กรณีการสิ้นพระชนม์ของของพระเจ้าพิมพิสาร พระเทวทัตยังได้ชื่อว่าเป็นปกตัตตภิกษุอยู่ ทั้งนี้เพราะคำสั่งคลาดเคลื่อน ในกรณีตติยปาราชิกมีข้อควรพิจารณาดังนี้

ความหมายของคำว่าปาราชิก

คำว่าปาราชิก เป็นคุณบทของอาบัติ แปลว่า ยังผู้ต้องให้พ่ายแพ้ เป็นคุณบทของบุคคล แปลว่าผู้พ่าย เป็นคุณบทของอาบัติ แปลว่าปรับอาบัติปาราชิกเป็นชื่อของสิกขาบทมี ๔ สิกขาบท (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2557: 27)

สิกขาบทอันเกี่ยวข้องโดยตรงต่อพระเทวทัต คือสิกขาบทที่ ๓ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือตอนว่าด้วยมูลบัญญัติ มีความว่า อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศาตราอันจะนำ (ชีวิต)เสียให้แก่กายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนี้ เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ (วิ.มหา.(ไทย) ๒/๑๗๙/๒๔๕) ต่อมาทรงมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมว่า อนึ่ง ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศัสตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น กล่าวพรรณนาคุณความตายหรือชักชวนเพื่อให้ตาย ด้วยคำว่า แนะนายผู้เป็นชาย มีประโยชน์อะไรแก่ท่านด้วยชีวิตอันชั่วนี้ ท่านตายเสียดีกว่าอยู่ ดังนี้ เธอมีจิตใจอย่างนี้ มีดำริในใจอย่างนี้ พรรณนาคุณแห่งความตายก็ดี ชักชวนเพื่ออันตายก็ดี โดยหลากนัย แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้ (วิ.มหา.(ไทย) ๒/๑๘๐/๒๔๘)

คำว่ากายมนุษย์ท่านอธิบายว่า จิตดวงแรกเกิด คือวิญญาณดวงแรกปรากฏขึ้นในครรภ์มารดา จนถึงเวลาตาย อัตภาพในระหว่างนี้ชื่อว่ากายมนุษย์ ในพระวินัยจึงระบุชัดเจนว่า กายมนุษย์นั้นหมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏในครรภ์ของมารดา จนกระทั่งตายไปในที่สุด ส่วนคำว่าพรากเสียจากชีวิตนั้น หมายถึงตัดความเป็นให้ขาด ทำความสืบต่อให้กำเริบด้วยความพยายามอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการพรากกายมนุษย์จากชีวิตนั้น ภิกษุลงมือทำเองก็ตาม ใช้ให้ผู้อื่นทำด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม ชื่อว่ามีความผิดฐานฆ่ามนุษย์

ในบทภาชนีย์ (บทอธิบาย) แห่งพระวินัยตอนอธิบายตติยปาราชิก ท่านได้แสดงบทมาติกาว่าด้วยการฆ่าไว้หลายประการ ดังนี้

ทำเอง ยืนอยู่ใกล้ สั่งทูต สั่งทูตต่อ ทูตไม่สามารถ ทูตไปแล้วกลับมาที่ไม่ลับสำคัญว่าที่ลับ ที่ลับสำคัญว่าที่ไม่ลับ ที่ไม่ลับสำคัญว่าที่ไม่ลับ ที่ลับสำคัญว่าที่ลับ พรรณนาด้วยกาย พรรณนาด้วยวาจา พรรณนาด้วยกายและวาจา พรรณนาด้วยทูต พรรณนาด้วยหนังสือ หลุมพราง ที่พิง การลอบวางเภสัช การนำรูปเข้าไปใกล้ การนำเสียงเข้าไปใกล้ การนำกลิ่นเข้าไปใกล้ การนำรสเข้าไปใกล้ การนำโผฏฐัพพะเข้าไปใกล้ การนำธัมมารมณ์เข้าไปใกล้ การบอก การแนะนำ การนัดหมาย การทำนิมิต

กรณีของพระเทวทัตเนื่องจากว่าท่านมิได้เป็นผู้ลงมือฆ่าโดยตรง แต่เป็นผู้สั่งหรือผู้บงการ คือสั่งอชาตศัตรูกุมาร จึงจัดอยู่ในกรณี “สั่งทูต” ในการสั่งทูตนั้นท่านแสดงตัวอย่างไว้ดังนี้

ภิกษุสั่งภิกษุว่า “ท่านจงฆ่าผู้ชื่อนี้” ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุผู้รับคำสั่ง สำคัญผู้นั้นว่าเป็นผู้นั้น จึงฆ่าผู้นั้นตาย ต้องอาบัติปาราชิกทั้ง ๒ รูป

ภิกษุสั่งภิกษุว่า “ท่านจงฆ่าผู้ชื่อนี้” ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุผู้รับคำสั่ง สำคัญผู้นั้นว่าเป็นผู้นั้น แต่ฆ่าผู้อื่นตาย ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติ ภิกษุผู้ฆ่าต้องอาบัติปาราชิก

ภิกษุสั่งภิกษุว่า “ท่านจงฆ่าผู้ชื่อนี้” ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุผู้รับคำสั่ง สำคัญผู้นั้นว่าเป็นผู้อื่น แต่ฆ่าผู้นั้น ต้องอาบัติปาราชิกทั้ง ๒ รูป

ภิกษุสั่งภิกษุว่า “ท่านจงฆ่าผู้ชื่อนี้” ต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุผู้รับคำสั่งสำคัญผู้นั้นว่าเป็นผู้อื่น และฆ่าผู้อื่น ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติ ภิกษุผู้ฆ่าต้องอาบัติปาราชิก (วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๘๙/๒๕๓)

การสั่งทูต หรือการสั่งผู้อื่นให้ไปฆ่าทั้ง ๔ กรณีนี้จะเห็นได้ว่าภิกษุผู้สั่งต้องอาบัติทุกกฎในขณะที่สั่ง ส่วนผู้สั่ง และ ทูต (ผู้รับคำสั่ง) จะต้องอาบัติปาราชิกหรือไม่นั้น ดูที่คำสั่งว่าคลาดเคลื่อนหรือไม่ ถ้าคำสั่งไม่คลาดเคลื่อนก็ต้องอาบัติปาราชิกทั้ง ๒ รูป ในขณะที่ทูตทำการนั้นสำเร็จ อย่างในกรณีที่ ๑ แต่ถ้าคำสั่งนั้นคลาดเคลื่อน ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติปาราชิก ต้องเฉพาะภิกษุผู้เป็นทูตเท่านั้น อย่างในกรณีที่ ๒ เป็นต้น

กรณีการสั่งทูตนี้ เนื่องจากว่าพระเทวทัตเป็นผู้สั่ง ทูตผู้รับคำสั่งได้แก่อชาตศัตรูกุมาร และทูตก็ทำการนั้นได้สำเร็จ แต่เหตุไฉนพระพุทธเจ้ายังคงตรัสว่า เทวทัตยังคงเป็นปกตัตตภิกษุ อีกทั้งในอรรถกาก็ยังยืนยันเช่นนั้น ทั้ง ๆ ที่ในความรู้สึกของคนทั่วไปพระเทวทัตน่าจะขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว เพราะเป็นผู้สั่งการให้อชาตศัตรูกุมารปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสาร เพราะฉะนั้น ในข้อนี้ การที่จะตัดสินว่าพระเทวทัตมีความผิดอย่างไรนั้น หาใช่ตัดสินเอาตามความรู้สึก หรือตามรูปคดีที่ปรากฏไม่ ในอรรถกาท่านจึงกล่าวอธิบายว่า “... ผู้พิจารณา(คดี) ที่ฉลาด พึงสอบสวนฐานะ ๕ ประการ คือวัตถุ กาล โอกาส อาวุธ และอิริยาบถ เป็นต้น แล้วพึงทรงไว้ซึ่งอรรถคดี” อีกประการหนึ่ง เหตุที่ทำให้การสั่งแน่นอน (สำเร็จได้) มี ๖ อย่างนี้ คือ วัตถุ กาล โอกาส อาวุธ อิริยาบถ และ กิริยาพิเศษ”

วัตถุ ได้แก่ สัตว์ที่จะพึงถูกฆ่าให้ตาย โอกาส ได้แก่ กาลเวลา มีเช้าและเย็น เป็นต้น และกาลมีวัยหนุ่มสาวมีเรี่ยวแรงและมีความเพียร เป็นต้น อาวุธ ได้แก่ อาวุธมีดาบ ลูกศร หรือหอก เป็นต้น อิริยาบถ ได้แก่ อิริยาบถมีการเดิน หรือนั่ง ของผู้ที่จะพึงถูกฆ่า กิริยาพิเศษ ได้แก่ แทง ตัด ทำลาย ถลกหนังศีรษะทำให้เกลี้ยงเหมือนสังข์ ให้อดอาหาร เป็นต้น (วิ.มหา.อ.(ไทย) ๒/๓๗๖)

ในที่นี้จะยกตัวอย่างเพื่อประกอบการพิจารณาดังนี้

วัตถุที่จะพึงถูกฆ่า ถ้าหากว่าภิกษุผู้รับสั่ง ทำให้วัตถุพลาดไป ไพล่ไปฆ่าบุคคลอื่น จากบุคคลที่ผู้สั่งสั่งให้ฆ่า หรือถูกสั่งว่า “ท่านจงประหารข้างหน้า ฆ่าให้ตาย” ไพล่ไปประหารข้างหลัง หรือข้างๆ หรืออวัยวะอื่นให้ตายไป ข้อผูกพันธ์ทางกรรมย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้สั่ง ข้อผูกพันธ์ทางกรรม ย่อมมีแก่ภิกษุผู้รับสั่งเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุผู้รับสั่ง ไม่ทำวัตถุให้พลาดไป ฆ่าผู้นั้นตายตามที่สั่งไว้ ข้อผูกพันธ์ทางกรรม ย่อมมีแก่เธอทั้งสองรูป คือ แก่ผู้สั่งในขณะที่สั่ง แก่ผู้รับสั่งในขณะที่ประหาร (วิ.มหา.อ.(ไทย) ๒/๓๗๗)

กาลที่สั่งให้ทำการฆ่า ภิกษุใด ได้รับคำสั่งว่า “ท่านจงฆ่าให้ตาย ในเวลาเช้า” ไม่กำหนดว่า วันนี้หรือว่าพรุ่งนี้ ภิกษุผู้รับคำสั่งนั้น ฆ่าเขาตายเวลาเช้า ในวันไหน ๆ ก็ตาม ความผิดที่หมายย่อมไม่มี ส่วนภิกษุใดได้รับคำสั่งว่า ท่านจงฆ่าให้ตายในเวลาเช้าวันนี้ ภิกษุผู้รับสั่งนั้น ฆ่าเขาตายในเวลาเที่ยงวัน หรือเวลาเย็น หรือเวลาเช้าพรุ่งนี้ ย่อมผิดที่หมาย สำหรับผู้สั่ง ไม่มีความผูกพันธ์ทางกรรม แม้เมื่อภิกษุพยายามฆ่าให้ตายในเวลาเช้า แต่กลายเป็นเที่ยงวันไป ก็มีนัยเช่นกัน (วิ.มหา.อ.(ไทย) ๒/๓๗๗)

โอกาสที่สั่งให้ฆ่า ภิกษุใดถูกสั่งว่า “ท่านจงฆ่าบุคคลนั้น ผู้ยืนอยู่ในบ้านให้ตาย” แต่ภิกษุผู้รับสั่งฆ่าบุคคลนั้นตายในที่ใดที่หนึ่ง ย่อมไม่ผิดที่หมาย ส่วนภิกษุรูปใดถูกสั่งกำหนดไว้ว่า “จงฆ่าให้ตายในบ้าน

เท่านั้น” แต่ภิกษุผู้รับสั่งฆ่าเขาตายในป่า อนึ่ง เธอถูกสั่งว่า “จงฆ่าให้ตายที่ประตูภายในเรือน” แต่ฆ่าเขาตายตรงท่ามกลางเรือน ย่อมผิดที่หมาย ฯลฯ (วิ.มหา.อ.(ไทย) ๒/๓๗๘)

กิริยาพิเศษ ภิกษุรูปใดถูกสั่งว่า ท่านจงแทงให้ตาย ภิกษุผู้รับสั่งนั้น แทงให้ตาย ย่อมไม่ผิดที่หมาย ส่วนภิกษุรูปใดถูกสั่งว่า จงแทงให้ตาย แต่ภิกษุผู้รับสั่งนั้น ฟันให้ตาย ย่อมปิดที่หมาย (วิ.มหา.อ.(ไทย) ๒/๓๗๘)

ข้อสังเกต

จะเห็นได้ว่า กรณีตัวอย่างทั้ง ๓ มีองค์ประกอบหลักๆ อยู่ ๓ ส่วน คือ ผู้สั่ง ผู้รับสั่ง และคำสั่ง ผู้สั่งในที่นี้ท่านยกตัวอย่างเป็นภิกษุ ผู้รับสั่ง หรือทูต ท่านก็ยกตัวอย่างเป็นภิกษุ แต่ข้อที่พึงสังเกตให้มากคือคำสั่ง เพราะจะตัดสินชี้เป็นชี้ตายก็อยู่ที่คำสั่ง

กรณีระบุวัตถุ ถ้าภิกษุผู้สั่ง สั่งให้ฆ่าระบุบุคคลชัดเจน แต่ภิกษุผู้รับสั่งกลับทำผิดคำสั่ง ไพล่ไปฆ่าบุคคลอื่นตาย หรือฆ่าผิดตัว กรณีเช่นนี้ท่านใช้คำว่าข้อผูกพันทางกรรมย่อมไม่มีแก่ผู้สั่ง หมายความว่าผู้สั่งย่อมไม่ผิด จะปรับเป็นอาบัติปาราชิกไม่ได้ จะปรับอาบัติปาราชิกได้ก็เฉพาะภิกษุผู้รับสั่งเท่านั้น แต่ถ้าผู้รับสั่งทำการนั้นได้สำเร็จตามคำสั่งของผู้สั่งทุกประการ อย่างนี้ความผิดจึงจะตกแก่ทั้ง ๒ รูป อย่างนี้เรียกว่าระบุวัตถุ

กรณีระบุเวลา ก็มีนัยเช่นเดียวกัน เช่นผู้สั่ง สั่งระบุเวลาว่าฆ่าให้ตายในเวลาเช้าวันนี้ แต่ถ้าผู้รับสั่งฆ่าให้ตายในเวลาสาย หรือในเวลาเช้าของอีกวันหนึ่ง อย่างนี้ถือว่าผิดที่หมายของเวลา ผู้สั่งย่อมไม่มีความผิด ผิดเฉพาะผู้รับสั่งเท่านั้น แต่ถ้าผู้สั่ง สั่งลอย ๆ ไม่ระบุชัดเจนลงไปว่าเวลาเช้า เวลาเที่ยง หรือเวลาเย็นของวันไหน เช่น สั่งว่า จงฆ่าให้ตายในเวลาเช้า ซึ่งไม่รู้ว่าเช้าวันไหน และผู้รับสั่งทำการนั้นได้สำเร็จในเวลาเช้าของวันใดๆ แม้หากจะเลยจากวันที่สั่งไปเป็นเดือน หรือเป็นปีก็ตาม อย่างนี้ถือว่าทั้งผู้สั่งและผู้รับสั่งไม่พ้นความผิดไปได้ อย่างนี้เรียกว่าสั่งระบุเวลา

กรณีระบุกิริยาพิเศษ กิริยาพิเศษคือวิธีการที่จะทำให้ตาย เช่นในคำสั่งระบุว่า ให้แทง ให้ฟัน กดให้จมน้ำ ฯลฯ หรือแม้กระทั่งว่าจับขังให้อดหารตาย ทั้งหมดเรียกว่ากิริยาพิเศษ กณณีอื่นก็พึงเทียบเคียงดังที่กล่าว

ทั้งหมดนี้ หากจะนำมาเปรียบเทียบกับกรณีของพระเทวทัต จะเห็นได้ว่า พระเทวทัตตกอยู่ในฐานะผู้สั่ง หรือผู้บงการ อชาตศัตรูกุมาร ตกอยู่ในฐานะทูต หรือผู้รับสั่ง ในคำสั่งของพระเทวทัตระบุผู้ที่จะถูกฆ่าชัดเจน คือพระเจ้าอาชาตศัตรู ไม่ได้ระบุเวลาของผู้ที่จะถูกฆ่า ไม่ได้ระบุสถานที่ ๆ จะฆ่า ไม่ได้ระบุอาวุธที่จะฆ่า ไม่ได้ระบุอิริยาบถ ที่สำคัญก็คือในคำสั่งระบุกิริยาพิเศษชัดเจนว่า “ฆ่าให้ตายด้วยการให้อดอาหาร” ประเด็นคำสั่งที่ระบุกิริยาพิเศษนี้นับเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องวิเคราะห์กันต่อไป ดังปรากฏว่าอชาตศัตรูรับสั่งให้จับพระเจ้าพิมพิสารขังคุก แทนที่จะสำเร็จโทษเสียด้วยอาวุธ จนสุดท้ายรับสั่งให้เอามีดโกนผ่าฝ่าพระบาททั้งสองของพระเจ้าพิมพิสาร พระเทวทัตรอดพ้นจากความผิดในกรณีนี้ได้อย่างไร ในคำสั่งของพระ

เทวทัตระบุผู้ทำชัดเจนคืออชาตศัตรู และระบุเวลาของผู้ทำชัดเจนว่าให้ทำในขณะที่ยังเป็นพระกุมาร หรือยังเป็นราชกุมาร แต่พระเจ้าพิมพิสารสิ้นพระชนม์หลังจากที่อชาตศัตรูขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระราชาของแคว้นมคธแล้ว นั่นหมายถึงว่าช่วงระยะเวลาของพระองค์ได้เปลี่ยนไปแล้ว เมื่อช่วงเวลาได้เปลี่ยนไป คำสั่งก็ย่อมจะคลาดเคลื่อนไปด้วยเมื่อคำสั่งคลาดเคลื่อน ผู้สั่งจึงรอดพ้นจากความผิด คือไม่ต้องอาบัติปาราชิกไปโดยปริยาย

ในขณะเดียวกัน แม้เมื่อพระเทวทัตจะสั่งว่า จงฆ่าพระราชา ในกรณีนี้ก็จะเอาความผิดต่อพระเทวทัตไม่ได้อีกเช่นกัน เหตุผลก็เพราะว่าในคำสั่งระบุชัดเจนว่าให้ฆ่าพระราชา แต่พระเจ้าพิมพิสารได้สิ้นพระชนม์หลังจากที่พระองค์ไม่ได้เป็นพระราชาแล้ว หรือพูดง่ายๆว่า พระเจ้าพิมพิสารได้สิ้นพระชนม์ในฐานะนักโทษการเมืองคนหนึ่ง เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า สงฆ์อันพระเทวทัตผู้ปกตัตต์ทำลายแล้ว

วิเคราะห์ประเด็นคำสั่งฆ่าของพระเทวทัต

ประเด็นคำสั่งให้ฆ่าของพระเทวทัตก็เป็นประเด็นควรจะนำมากล่าวไว้ เพราะสถานภาพทางพระวินัยซึ่งก็บ่งความเป็นภิกษุของพระเทวทัต ตัดสินกันที่คำสั่งให้ฆ่านี้ ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก จุลวรรค และในธัมมปทัฏฐกถา กล่าวไว้ตรงกันว่า

ครั้งนั้น พระเทวทัตเข้าไปหาอชาตศัตรูกุมารถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวอย่างนี้ว่า “พระกุมาร เมื่อก่อนมนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืน บัดนี้มีอายุสั้น การที่พระองค์จะพึงสิ้นพระชนม์เมื่อยังเป็นพระกุมาร เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ถ้าเช่นนั้น พระองค์จงปลงพระชนม์พระชนก แล้วเป็นพระราชา อาตมาก็จะปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคแล้วเป็นพระพุทธเจ้า” (วิ.จุล.(ไทย) ๙/๓๖๖/๒๘๓, มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑: ๑๓๐)

จะเห็นได้ว่าในวินัยปิฎกจุลวรรค ปรากฏคำสั่งของพระเทวทัตว่า พระองค์จงปลงพระชนม์พระบิดาแล้วเป็นพระราชา เป็นที่น่าสังเกตว่า ในคำสั่งพระเทวทัตระบุว่าให้ปลงพระชนม์พระบิดา ไม่ได้ระบุพระอิสริยยศแต่อย่างใด ความเป็นพ่อเป็นแม่นั้นไม่สามารถถอดถอนได้ แต่ยศถาบรรดาศักดิ์นั้นสามารถถอดถอนได้ เมื่อคำสั่งระบุชัดเจนว่าให้ฆ่าพระบิดา และเมื่อพระเจ้าพิมพิสารสิ้นพระชนม์ไปด้วยการกระทำของพระเจ้าอชาตศัตรู แม้ว่าในขณะนั้นพระเจ้าพิมพิสารจะไม่ได้เป็นพระราชาแล้วก็ตาม แต่สถานะของความพ่อยังคงอยู่ กรณีนี้พระเทวทัตก็น่าจะขาดจากความเป็นภิกษุแล้ว เพราะคำสั่งของพระเทวทัตระบุชัดเจนว่า ให้ฆ่าพระบิดา แต่กรณีนี้ ในอรรถกถาพระพุทธโฆษาจารย์ได้อธิบายโดยได้ยกประเด็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ว่า “...อุบาลี ปกตัตตภิกษุผู้มีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสมานสีมาย่อมทำลายสงฆ์ได้” โดยตั้งเป็นประเด็นคำถามว่า “...เมื่อเป็นเช่นนั้น พระเทวทัตชื่อว่าปกตัตตะอย่างไร พระเทวทัตไม่ใช่ผู้ปกตัตตะก่อน เพราะเธอให้ฆ่าพระราชา...” ข้าพเจ้าขอกล่าวขอกล่าวในคำถามนี้ว่า การให้ฆ่าพระราชา ชื่อว่าไม่มี เพราะคำสั่งคลาดเสียก่อน จริงอยู่ คำสั่งบังคับของพระเทวทัตนั้นอย่างนี่ว่า “กุมาร ถ้ากระนั้น พระองค์จงปลงพระชนม์พระ

บิดาแล้วเป็นพระราชาเถิด เราจักฆ่าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเป็นพระพุทธเจ้า” แต่กุมารเป็นพระราชาแล้ว จึงยังพระบิดาให้สิ้นพระชนม์ในภายหลัง การให้ฆ่าพระราชาชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะคำสั่งบังคับคลาดเสียก่อน

ถ้าพิเคราะห์ดูตามคำอธิบายของพระพุทธโฆษาจารย์ สามารถตีความได้ว่า คำว่า จงปลงพระชนม์พระบิดา หมายถึงให้ปลงพระชนม์พระราชา เพราะในข้อความต่อมาบอกว่า การให้ฆ่าพระราชาชื่อว่าย่อมไม่มีมี แต่การกลับปรากฏว่าพระเจ้าพิมพิสารสิ้นพระชนม์ภายหลังจากการที่พระองค์ไม่ได้เป็นพระราชาแล้ว ฉะนั้นคำสั่งให้ฆ่าชื่อคลาดเคลื่อนตามนัยอธิบายแห่งตติยปาราชิกว่าด้วยการสั่งทูต เมื่อเป็นเช่นนั้น อรรถกถาจึงกล่าวว่า พระเทวทัตยังคงเป็นปกตัตตภิกษุเช่นเดิม อีกประการหนึ่ง ในคำสั่งที่ระบุผู้สั่งว่ากุมาร สามารถตีความได้ว่าพระเทวทัตระบุผู้ทำคืออชาตศัตรูผู้เป็นราชกุมาร แสดงว่าคำสั่งระบุช่วงเวลาของผู้ทำในขณะที่ยังเป็นราชกุมาร หาได้สั่งในขณะอื่นไม่ แต่ความเป็นจริงกลับปรากฏว่า อชาตศัตรูสถาปนาพระองค์ขึ้นครองราชย์แล้วจึงหาวิธีการปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารโดยคำแนะนำของพระเทวทัตคือการให้ทรงอดอาหาร กรณีนี้คำสั่งได้ชื่อว่าคลาดเคลื่อนเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุผลว่า อชาตศัตรูกุมาร เปลี่ยนสถานะของพระองค์จากราชกุมารเป็นพระราชาแล้วจึงปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารได้สำเร็จ

ส่วนในมงคลสูตรปรากฏข้อความว่า หลังจากที่พระเจ้าพิมพิสารทรงสละราชสมบัติให้แก่อชาตศัตรูแล้ว วันหนึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูเข้าไปหาพระเทวทัตแล้วได้กล่าวว่า พระองค์ได้บรรลุเป้าหมายคือได้เป็นพระราชาสมพระทัยแล้ว พระเทวทัตจึงกล่าวแก่พระเจ้าอชาตศัตรูในทำนองว่า พระองค์นั้นเปรียบเสมือนบุรุษจับสุนัขจิ้งจอกขังไว้ภายในกลองหนัง แล้วกระหยิ่มใจว่าทำการสำเร็จแล้ว อีกไม่นานสุนัขจิ้งจอกนั้นก็จะกัดหนังนั้นทะลุกออกมาจนได้ พระบิดาของพระองค์ก็เช่นเดียวกัน ก็จะทรงนึกถึงว่าทรงถูกหยามพระเกียรติแล้วอาจหวนกลับมาเป็นพระราชาอีกก็ได้ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงถามว่า พระองค์ควรทำอย่างไรดี พระเทวทัตจึงบอกว่าเพื่อความมั่นใจก็จงฆ่าพระองค์เสีย พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสว่า พระบิดาของพระองค์นั้น ไม่ควรถูกฆ่าด้วยศาตรา พระเทวทัตจึงบอกว่า (ถ้าอย่างนั้น) พระองค์จงฆ่าให้ตายด้วยการให้อดอาหาร (พระมหาธิติพงษ์ อุตฺตมปญฺโญ, ๒๕๖๓: ๑๕๙) การให้สิ้นพระชนม์ด้วยการให้อดอาหารจึงเป็นวิธีการที่อชาตศัตรูนำไปใช้ต่อพระราชบิดาของพระองค์ตามคำสั่งของพระเทวทัต

คำสั่งที่คลาดเคลื่อนส่งผลต่อสถานภาพทางพระวินัยของพระเทวทัต

ประเด็นสำคัญที่นำไปสู่คำตอบที่ว่า สถานภาพทางพระวินัยของพระเทวทัต ยังคงเป็นปกัตตภิกษุ (ภิกษุปกติ) อยู่เช่นเดิม ถึงแม้จะปรากฏหลักฐานว่าท่านมีส่วนพัวพันในการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพิมพิสารก็ตาม แต่หลักฐานนั้นไม่สามารถปรับเป็นความผิดในในทางพระวินัยได้ ดังนั้น ประเด็นสำคัญที่ช่วยให้พระเทวทัตรอดพ้นจากข้อกล่าวหาว่าร่วมกันฆ่าผู้อื่นโดยเจตนา ก็คือคำสั่งที่คลาดเคลื่อนนั่นเอง กล่าวคือหลังจากที่อชาตศัตรูขึ้นครองราชแล้ว พระเทวทัตก็แนะนำให้อชาตศัตรูกำจัดพระเจ้าพิมพิสารเสีย เพื่อไม่ให้เหลือเป็น

เสี้ยนหนาม โดยยกเหตุผลประกอบว่า “การจับสุนัขจิ้งจอกขังไว้ในกลองหนัง ไม่ใช่วิธีการที่ปลอดภัย เพราะไม่นานมันก็จะกัดหนังกลองออกมาทำอันตรายได้” เพื่อไม่ให้การสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพิมพิสารเป็นข่าวเอิกเกริกรั่วไหลไปถึงบุคคลอื่น พระเทวทัตจึงแนะนำให้ใช้วิธีจับขังแล้วปล่อยให้อดอาหารสิ้นพระชนม์ไปเอง เหตุการณ์ตอนนี้ปรากฏในมงคลสูตรตอนอธิบายว่าด้วย พาลปัณฑิตเสวนากถา ในคำสั่งนั้นระบุว่า จงฆ่าให้ตายด้วยวิธีให้อดอาหาร (พระมหาธิติพงษ์ อุตฺตมปญฺโญ, ๒๕๖๓: ๑๖๐) ในความเป็นจริงกลับปรากฏว่า พระเจ้าพิมพิสารมิได้สิ้นพระชนม์ด้วยการอดอาหาร แต่กลับสิ้นพระชนม์ด้วยทรงถูกมีดกรีดฝ่าพระบาททั้งสอง ทรงทนความเจ็บปวดไม่ไหว ประกอบกับก่อนหน้านั้น ทรงถูกให้อดพระกระยาหารมาเป็นระยะเวลาหนึ่ง แล้วสิ้นพระชนม์ไปในที่สุด (พระมหาธิติพงษ์ อุตฺตมปญฺโญ,๒๕๖๓: ๑๖๕) กรณีก็กล่าวได้เช่นกันว่า คำสั่งนั้นคลาดเคลื่อน เพราะพระองค์มิได้สิ้นพระชนม์ด้วยวิธีการอดอาหาร เพราะฉะนั้นถ้าวินิจฉัยตามนัยแห่งตติยปาราชิกตอนว่าด้วยกิริยาพิเศษ พระเทวทัตจึงต้องเพียงอาบัติทุกกฏเท่านั้น

บทสรุป

การกระทำของพระเทวทัตในการปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งแคว้นมคธ เพื่อวางแผนให้อชาตศัตรูกุมารได้ขึ้นครองรัชสมบัติ และวางแผนการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า เพื่อตนเองจะได้ขึ้นปกครองคณะสงฆ์ แผนการให้อชาตศัตรูกุมารได้ขึ้นครองรัชสมบัติประสบความสำเร็จ แต่แผนการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้ากลับไม่สำเร็จ ในที่สุดพระเทวทัตจึงเปลี่ยนวิธีการใหม่ โดยหันมาดำเนินแผนการปฏิบัติการทางมวลชน ในที่สุดพระเทวทัตก็ได้แยกคณะของตนและได้ทำสังฆกรรมแยกต่างหากจากคณะสงฆ์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ในกรณีการทำสังฆเภทของพระเทวทัตนี้ มีการตั้งคำถามว่าท่านยังเป็นปกตัตตภิกษุอยู่หรือไม่เพราะได้ตกเป็นผู้ต้องหากรณีสั่งฆ่าพระเจ้าพิมพิสาร จึงเป็นที่มาของคำถามถึงสถานภาพทางพระวินัยว่าเป็นเช่นไร กรณีนี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าภิกษุที่จะทำสังฆเภทได้ต้องเป็นปกตัตตภิกษุเท่านั้น โดยความหมายก็คือว่า การสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพิมพิสารไม่ได้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพทางพระวินัยร้ายแรงต่อพระเทวทัต หากกรณีนี้ส่งผลกระทบต่อสถานภาพทางพระวินัยร้ายแรง (คือต้องอาบัติปาราชิก) ท่านก็ไม่สามารถทำสังฆเภทได้เพราะขาดจากสถานะความเป็นภิกษุไปแล้ว อีกทั้งอรรถกถาอธิบายว่า พระเทวทัตยังคงเป็นปกตัตตภิกษุอยู่ โดยให้เหตุผลว่าคำสั่งนั้นคลาดเคลื่อน เมื่อคำสั่งคลาดเคลื่อนพระเทวทัตก็ไม่มีความผิดฐานเป็นผู้บงการฆ่าคน ฉะนั้น สถานภาพทางพระวินัยของพระเทวทัต กรณีที่เกี่ยวข้องกับการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าพิมพิสาร จึงยังคงเป็นภิกษุอยู่นั่นเอง หากจะปรับความผิดทางพระวินัยต่อพระเทวทัตก็สามารถปรับได้เพียงแค่อาบัติอย่างเบา คือทุกกฏเท่านั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๑. เล่มที่ ๒. ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (สุวฑฺฒนมหาเถร) พุทธศักราช ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๙. ภาค ๒. ฉบับฉลองพระชนมายุ ๙๐ พรรษา สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (สุวฑฺฒนมหาเถร) พุทธศักราช ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภาณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๑). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

พระมหาธิติพงษ์ อุตฺตมปญฺโญ. ผู้แปล. (๒๕๖๓). มังคลัตถทีปนีแปล ภาค ๑ เล่ม ๑. กรุงเทพฯ : บริษัท สหมิตรพัฒนาการพิมพ์ (๑๙๙๒) จำกัด.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล. (๒๕๕๕). พุทธโคดม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพ ฯ : สำนักพิมพ์ openbooks.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส.(๒๕๕๔). ธมฺมปทฏฺฐกถา (ปฐโม ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรส. (๒๕๕๕). วินัยมุขเล่ม ๓ หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก.พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพฯ :โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.